

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

«Феноменологічна герменевтика як антропологічний метод»

Патина Івана Ярославовича

(науковий керівник – Лімонченко Віра Володимирівна, доктор

філософських наук, професор),

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 033 Філософія галузі знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми дисертації. Дисертація присвячена значущій філософській проблемі – осмисленню методологічного потенціалу феноменологічної герменевтики в дослідженні конституювання смислового простору людського буття в його різноманітних виявах, зокрема, і в освітньому процесі. За умов, коли фундаментальна філософська проблематика витісняється на маргінес гуманітарного знання, звернення до методологічних стратегій дослідження людського досвіду, смислотворення та інтерпретації набуває особливого значення. Актуальність дослідження зумовлена не тільки потребою переосмислення методологічних засад філософської антропології в контексті сучасного гуманітарного дискурсу, в якому дедалі більшого значення набуває інтеграція різних дослідницьких підходів, але й також складністю і напруженістю сучасної соціокультурної ситуації з урахуванням тих небезпечних викликів, з якими тепер стикається людство. У цьому сенсі запропонований автором синтез феноменології та герменевтики як взаємодоповнювальних стратегій аналізу людського досвіду в його різноманітних виявах є концептуально виправданим і перспективним.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Застосування адекватних методологічних підходів і методів дослідження обумовило обґрунтованість й достовірність концептуальних наукових положень та результатів дисертації І. Патина. Зокрема, логічно-послідовний синтез феноменологічного та герменевтичного

підходів уможливив аналіз освітньої взаємодії як конкретного простору виявлення антропологічних структур людського досвіду. Важливо зазначити, що освіта в даному дослідженні розглядається не в контексті традиційної педагогічної теорії, а у феноменальному контексті, в якому проявляються процеси формування смислу, суб'єктивності та інтерсуб'єктивності.

Наукова новизна дослідження полягає у філософсько-антропологічному обґрунтуванні феноменологічної герменевтики як методу аналізу людського досвіду та у висвітленні на цій основі смислового простору сучасної освітньої взаємодії.

На нашу думку, до безперечних наукових здобутків дисертації слід віднести:

- концептуалізацію інтеграції феноменологічного та герменевтичного підходів як цілісної методологічної стратегії філософсько-антропологічних досліджень;

- докладний аналіз взаємозв'язку когнітивних, емоційних і соціокультурних вимірів людського досвіду; у тому числі виявлення інтерсуб'єктивних структур досвіду у просторі освітньої взаємодії на основі феноменологічного підходу;

- визначення аналітичного потенціалу феноменологічно-герменевтичного синтезу для поглиблення розуміння художнього досвіду в контексті інтерпретаційних процесів у мистецтві;

- обґрунтування можливостей застосування інтегрованої моделі феноменологічної герменевтики для удосконалення сучасної системи освіти.

Дослідження спирається на солідну джерельну базу. Автор дисертації продемонстрував належний рівень опрацювання класичних і сучасних філософських джерел, передусім, з історії філософії, філософської антропології, феноменології та герменевтики (список використаної літератури нараховує 215 найменувань, з них 48 – іноземною мовою, переважно англійською).

Дисертація написана українською мовою. Текст дисертації вирізняється логічною структурою, послідовністю викладу та концептуальною цілісністю. Аргументація автора є загалом переконливою, базується на коректному використанні філософської термінології та враховує основні тенденції сучасного гуманітарного знання.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаної наукової літератури.

У вступі дисертант висвітлює актуальність дослідження, з належною повнотою та конкретністю висвітлює його наукову новизну, теоретичні засади, методи тощо. На нашу думку, досить вдало обґрунтовано вибір і значущість теми дисертації. Автор протиставляє феноменологічну герменевтику натуралістичним і позитивістським моделям пізнання як тип методологічного мислення, зорієнтований не на пояснення людини ззовні, а на розуміння її буття зсередини досвіду. Саме у вступі сформульовано тезу, тезу, що має засадниче значення для всього дослідження: «Інтеграція феноменології та герменевтики дозволяє розглядати людину не як об'єкт дослідження, а як історично й мовно вкорінену присутність у світі, для якої смисл не конструюється довільно, а відкривається у процесі переживання, інтерпретації та саморозуміння. Саме тому феноменологічна герменевтика набуває значення антропологічного методу, здатного схопити цілісність людського досвіду у його екзистенційному, культурному та символічному вимірах» (с. 15).

У першому розділі дисертації основну увагу приділено концептуалізації методологічних засад феноменології і філософської герменевтики в їх історичному становленні. Автор зосереджується на обґрунтуванні доцільності їх інтеграції, висвітлюючи їхні спільні та відмінні методологічні основи: «Феноменологія концентрується на описі структури свідомості, актах інтенційності та безпосередньому досвіді, тоді як герменевтика акцентує

історичність, мовну обумовленість і діалогічність розуміння» (с. 82). Отже, важливим здобутком роботи є аргументоване обґрунтування того, що феноменологічний опис досвіду неминуче потребує герменевтичного доповнення, оскільки смисл завжди формується в історично та мовно зумовленому контексті. На думку автора, синтез цих підходів дозволяє формувати методологічну стратегію, яка поєднує точність феноменологічного аналізу із глибиною герменевтичного інтерпретативного процесу, дозволяючи осмислити людину як сутність, що конститується у взаємодії із світом, культурою та мовою. З огляду на це, феноменологічно-герменевтична методологія виявляється особливо релевантною для гуманітарних наук.

Важливо зазначити, що в тексті дисертації паралельно із ґрунтовним аналізом основних філософських джерел (передусім це твори Е. Гуссерля і М. Гайдеггера, Г.-Г Гадамера, Ф. Шлеєрмахера, М. Мерло-Понті та інших філософів) подається розгорнута проблематизація і систематизація наукових публікацій сучасних дослідників через виокремлення основних концептуальних рівнів розробки досліджуваної тематики, що безпосередньо корелюють зі структурою дисертаційної роботи. Це не просто опис, але й критичний аналіз; дисертант виділяє основні проблемні вузли, дискусійні питання, співставляючи різнопланові думки зарубіжних та українських науковців.

У другому розділі феноменологічно-герменевтична методологічна стратегія скеровується на поглиблення розуміння людського досвіду. Безумовно, досвід є результатом практичної і теоретичної діяльності, багатогранної взаємодії людини та світу. Він об'єктивується в предметній і мовній формах, у науковому пізнанні і в цінностях культури. Водночас досвід – це не тільки те, що здобувають і нагромаджують у процесі практики та світопізнання, а й водночас те, що переживають. Ця подвійність досвіду найбільш повно експлікована у феноменології Е. Гуссерля в контексті аналізу досвіду інтенціональності з приводу конституювання структур трансцендентальної інтерсуб'єктивності. В дисертації послідовно

прослідковується еволюція від класичної гусерлівської феноменології як строгої науки про досвід до герменевтичної онтології розуміння, що дозволяє осмислити людський досвід у його історичному, мовному та екзистенційному вимірах. В цьому контексті аналізуються феноменологічне поняття життєсвіту, гайдегерівські концепти буття-у-світі та істини як події відкритості (*aletheia*), а також концепція герменевтичного кола.

Насичений глибокими міркуваннями і цікавими спостереженнями 3 розділ дисертації. Якщо у попередніх частинах тексту аналіз зосереджувався на описі та інтерпретації досвіду в концептуальному плані, то в цьому розділі автор екстраполює розроблену ним інтегративну методологію на дослідження мистецтва і культурних практик. Основну увагу зосереджено на аналізі текстів Гайдеггера, передусім – «Виток художнього твору», зміст якого знаменує поворот філософа до онтологічної герменевтики. Дисертант роз'яснює гайдегерівську критику естетики, якій протиставляється онтологічне розуміння мистецтва як виявлення істини буття в її парадоксальній діалектиці відкритості-прихованості. В цьому сенсі мистецтво розуміється як унікальний простір, «де життя стає сенсовим у новий спосіб, де людина входить у діалог із буттям і водночас відкриває самого себе. Тому звернення до мистецтва – це завжди не лише естетичний акт, а онтологічна подія, яка формує людину і культуру як поле нескінченного смислотворення» (с. 146). Такий підхід створює методологічні передумови для аналізу мистецтва як простору конституювання істини і формування людської екзистенції в сучасному культурному контексті.

У 4 розділі на основі послідовного застосування феноменологічно-герменевтичного методологічного підходу концептуалізується антропологічний вимір освітнього процесу. Автор критично аналізує стан сучасної системи освіти, протиставляючи їй ідею навчального процесу не як лінійного руху від незнання до знання, а як подію розуміння, в якій суб'єкт поступово входить у культурні та смислові горизонти, що його перевищують. В антропологічному вимірі головним завданням освіти стає формування

особистості в її самостоянні, плекання унікальної індивідуальності, яка усвідомлює власну ідентичність, здатна до саморозвитку і самостійного вибору, сповнена свободи, гідності та відповідальності. «Феноменологічний підхід дозволяє побачити, що справжня освіта є процесом самозустрічі. Людина не просто засвоює знання, а входить у відношення зі світом, у якому відкриває себе» (с. 221). В цьому контексті автор, спираючись на традицію, проводить слушні паралелі із вченням Григорія Сковороди.

Дисертант пропонує глибокий та філософськи обґрунтований підхід до розуміння освітнього процесу як простору конституції людського буття. Автор успішно використовує феноменологічну перспективу для фіксації безпосереднього досвіду учнів і педагогів тобто не просто описує дії, а аналізує, як відбувається процес переживання навчання: від емоційних відгуків до тілесних реакцій, від мовних нюансів до мовчазних моментів. Це дозволяє вийти за межі функціонально-когнітивних моделей освіти і звернутися до інтерсуб'єктивного рівня освітньої взаємодії. Герменевтичний аналіз вводить історично-культурну глибину: освітні практики розглядаються не як ізольовані події, а як результат трансляції сенсових традицій, символічних кодів і соціальних очікувань.

Заслуговує на підтримку висновок про необхідність комплексного підходу до організації освітнього процесу, що об'єднує основні виміри освітньої взаємодії: когнітивні (знання, мислення), емоційні (відчуття, мотивація), тілесні (присутність, жест, дистанція), культурні (символи, норми, історична пам'ять). Саме такий інтегрований підхід може стати передумовою для формування автентичної педагогічної присутності в навчальному просторі. Крім того, концепція смислового простору навчання як цілісної, живої середовищної структури – не просто метафора, а методологічний інструмент, який відкриває нові можливості для проектування освіти, що відповідає глибинним потребам людини, а не лише формальним вимогам стандартів. Освітній процес у такому розумінні набуває ознак екзистенційної

практики, де знання формуються через спільне творення сенсів, взаємодію та інтерсуб'єктивний досвід.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи. Основні положення та результати дослідження оприлюднено в 7 наукових публікаціях автора, серед яких – 3 статті у фахових наукових виданнях категорії Б та 4 – у збірниках матеріалів конференцій. Також результати дисертації були апробовані у виступах та обговореннях на численних всеукраїнських та міжнародних конференціях, семінарах і наукових читаннях. Наукові результати дослідження, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача та відповідають вимогам п. 8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Аналіз тексту свідчить про дотримання автором принципів академічної доброчесності. Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки дисертаційної роботи на текстові співпадіння, можна зробити висновок, що дисертаційна робота І. Патиної є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів плагіату, фальсифікації, компіляції та некоректних запозичень. Автор виважено формулює власну думку і з повагою ставиться до думки інших дослідників, надаючи посилання на відповідні джерела.

Отже, дисертація Патина І. Я. є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, що мають теоретико-методологічне значення для розвитку філософії, зокрема філософської антропології. Дослідження поглиблює антропологічний потенціал феноменологічної герменевтики та уточнює її методологічний статус в гуманітарному знанні. Практичне значення результатів роботи полягає у можливості використання її результатів у вдосконаленні освітнього

процесу та гуманітарних практик, а також у процесі викладання філософських, педагогічних та культурологічних дисциплін.

За своєю структурою та змістом вона відповідає спеціальності 033 «Філософія» (галузь знань 03 – «Гуманітарні науки») та восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р.

Недоліки, зауваження, дискусійні питання до дисертаційної роботи.

Загалом позитивно оцінюючи науковий доробок дисертанта, відзначимо декілька зауважень та дискусійних положень.

1. По-перше, в обґрунтуванні актуальності дослідження хотілося би більш конкретної прив'язки до сучасної доволі загрозливої ситуації, що визначає наше буття тут і тепер, наш життєсвіт, – невизначеність, нестабільність, втрата буттєвих орієнтирів, тотальне медіатехнічне опосередкування, інформаційний тиск, війна тощо.

2. Тотальне занурення людини в інформаційне середовище, внаслідок чого відбувається зовнішнє розширення людини завдяки медіатехнологіям (М. Маклюен) і водночас її внутрішнє «звуження», «сплющення», в сенсі втрати смислової глибини й багатозначності («все перетворюється на гладеньку поверхню екрану без глибини» – Ж. Бодріяр). Ці та інші проблемні вузли (стохастичність, новий синтез органічного й технічного, реального й віртуального, особливо в контексті тотальної експансії ІІІ) сьогодні доволі суперечливо осмислюються в сучасній медіаантропології, у трансгуманізмі.

Як ця актуальна проблематика, у тому числі й вплив цих процесів на систему сучасної освіти, на нові форми людського досвіду, можуть бути переосмислені на основі феноменологічно-герменевтичного синтезу?

3. У підрозділі 1.2. автор, акцентуючи важливість адекватного герменевтичного тлумачення текстів, наводить, як приклад, поняття «Filioque» (лат. «і від Сина») – додавання до тексту Нікео-Цареградського символу віри, зроблене у VII столітті Західною (Римською) церквою в догматі про Трійцю, що стало одною з засад розколу Церкви, спричинивши у подальшому

ворожнечу між католиками і православними (с. 42-43). На нашу думку, значно цікавіший корпус богословсько-герменевтичної літератури пов'язаний із полемікою між іконоборцями та іконошанувальниками у VIII-IX століттях у Візантії, що було зумовлено відмінностями в тлумаченні сутності антиномічних християнських догматів, і на цій основі – феноменології й онтології образу-ікони (передусім, це тексти Іоанна Дамаскіна, Теодора Студита та ін.), а також непорозуміннями внаслідок неадекватного перекладу з грецької на латину (рішення VII Вселенського Собору та їх інтерпретація в «Каролінгових книгах»).

4. У розділі 3, присвяченому мистецтву, досить докладно й ґрунтовно експлікуються ідеї М. Гайдеггера, зокрема зміст його програмної роботи, що знаменувала поворот філософа до онтологічної герменевтики, - «Витоки художнього твору». Висвітлюючи герменевтичну теорію мистецтва, дисертант робить акцент на теорії інтерпретації і діалогічності художнього досвіду, водночас недостатньо уваги приділено аналізу засадничих ідей Г. Гадамера з онтологічної герменевтики мистецтва, зокрема онтології зображення, концепту художньої репрезентації (Істина і метод, 1 книга).

І у висновках дисертації варто було би узагальнити, як феноменологічно-герменевтичний синтез розкриває онтологічну природу мистецтва в його стосунку до істини буття як простір смислотворення.

5. Вважаємо, що практичний аспект застосування запропонованої методології в освітньому процесі міг би бути конкретизований через більш розгорнуті приклади, і не тільки із фільмів чи творів художньої літератури (а саме такі приклади, здебільшого наводить автор), а з конкретної практики освітньої інтерсуб'єктивної взаємодії.

6. Також, на нашу думку, узагальнюючі висновки варто було би чіткіше структурувати відповідно до завдань дослідження.

Зазначимо, що висловлені зауваження мають уточнювальний рекомендаційний характер і не применшують загальну позитивну оцінку роботи.

Узагальнюючий висновок про дисертаційну роботу. Вважаю, що дисертація Патина Івана Ярославовича на тему «Феноменологічна герменевтика як антропологічний метод» виконана на високому науково-теоретичному рівні із дотриманням принципів академічної доброчесності. Дослідження вирізняється змістовністю, концептуальністю, нестандартністю авторського підходу. Дисертант успішно виконав поставлені завдання, що мають істотне значення для розвитку сучасної філософської методології, продемонструвавши належну наукову кваліфікацію й аналітичні навички. Робота відповідає вимогам, визначеним Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти» від 23 березня 2016 р. №261 (зі змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. (зі змінами). Вважаю, що автор цієї дисертації, Патин Іван Ярославович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія».

Офіційний опонент:

докторка філософських наук,

професорка кафедри культурології

Волинського національного університету

імені Лесі Українки

Вікторія Головей

Вікторія Головей

М.П.

ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
« 08 » 20 05 2026 року.